

VERKRACHTING EN HULPGEROEP IN HET OUD-VLAAMS RECHT

DOOR

Dr. J. BUNTINX
lid der Maatschappij

De titel vergt een paar woorden uitleg. Het zal niet zozeer gaan over de aard van het misdrijf noch over de toegepaste straffen, al wordt daar terloops natuurlijk wel over gesproken. En met oud-Vlaamse recht bedoelen wij niet het Middeleeuws recht. Het gaat eerder over het strafrecht van de overgangperiode tussen Middeleeuwen en Moderne Tijd (einde 15e eeuw). En in die overgangstijd gaat het om de wijziging in de *proceduur* bij de behandeling van het in de titel vermelde misdrijf: van de ene kant overblijfsels van het oude recht, die meestal zullen verdwijnen, van de andere kant nieuwe rechtsmethodes.

In het Oud-Vlaams recht wordt de term *raptus* gebruikt zowel voor hetgeen Philips Wielant en Joos de Damhoudere noemen: *vrouwecracht* (= verkrachting) als voor *ontschaken* (= schaking, vrouweroof tegen de wil van de vrouw)¹. De termen *raptus* en *ontschaken* worden echter ook gebruikt en zijn zelfs de technische termen voor de verleiding d.i. de vrouweroof met de toestemming van de vrouw bij de schaking².

De ontwikkeling in de proceduur voor de verkrachting, waarmee de gewelddadige vrouweroof gelijk te stellen is, konden wij vaststellen precies op het ogenblik, dat de evolutie zich aan 't voltrekken was op het meest essentiële punt van de kwestie.

Inderdaad tot het wezen van de verkrachting behoorde het hulpgeroep. Het toonde aan dat de vrouw zich verzette, dat de verkrachting tegen haar wil plaats had. Daar zonder was er geen verkrachting. Dit geschreeuw moest door burens, voorbijgangers of anderen kunnen gehoord worden, zodat zij konden vaststellen wat er gebeurde of gebeurd was³.

(1) JOOS DE DAMHOUDERE. *Praxis rerum criminalium*, Antwerpen, 1646, bl. 169. - VAN CAENEGEM, R. C., *Geschiedenis van het strafrecht in Vlaanderen van de XIe tot de XIVe eeuw* (Verhand. Kon. Vl. Acad. v. België, Klasse der Letteren, verhand. nr 19), Brussel, 1954, bl. 98.

(2) VAN CAENEGEM, R. C., *Op. cit.*, bl. 104-105.

(3) VAN CAENEGEM, R. C., *Op. cit.*, bl. 99. — JOOS DE DAMHOUDERE, *Op. cit.*, bl. 169: Vim autem in raptu tum fieri intellige, quando mulier magno clamore

Dit hulpgeroep was en is de spontane reactie bij een aanval (verkrachting, moordaanslag, inbraak, enz.). Zeer vroeg hebben alle primitieve rechtstelsels van deze spontane reactie een elementaire rechtsregel gemaakt, en wel de eerst gekende rechtsregel: het is een regel van proceduur. Het is de *conclamatio* van de Romeinen, het *haro* van de Noormannen, het *hue and cry* van de Engelsen, de *nastoïte* van de Poolse herders, de *pomagaïte* van de Joegoslaven. Deze rechtsregel komt ook voor in het primitieve recht in Indië, Egypte, Hongarië, Japan, bij de Hebreuwen en ook bij de Germanen. Degenen, die dit geroep hoorden, de *Schreimannen*, moesten het slachtoffer ter hulp snellen en het naar de rechter (s) vergezellen; zoniet werden zij zwaar gestraft⁴. Hulproepen eigen aan het Germaans recht waren o.a. *tiodute*, *jodute*, waffen, waffenjo, *haro*, *mordio*, heil, heial, heilall, helach, heilawe, helfio, o wi ende wee (Reinaert), enz.⁵.

Het hulpgeroep verplichtte niet alleen degenen, die het hoorden ter hulp te snellen, het was ook de onontbeerlijke voorwaarde tot het indienen van een geldige klacht (zonder geroep geen misdaad), het was een eerste stadium van het proces. En meer dan dat, het hulpgeroep verplichtte én het slachtoffer én de *schreimannen* én ook de rechters het proces in te stellen en zijn gang te laten gaan⁶.

Die klacht en dat proces verliepen volgens bepaalde regels, waarover talrijke ordonnanties en keuren, vooral uit Duitsland, ons inlichten. Het Vlaams recht is op dit punt minder expliciet. De verkrachte vrouw zal met schrik in de ogen, met verscheurde klederen, verwarde haren en half ontblote lichaam, luid huilend en roepend aan ieder, die zij ontmoet, vertellen wat haar overkomen is en om bijstand vragen. Zij, die haar zien en horen, zijn verplicht onmiddellijk de dader achterna te zetten, om te trachten

imploravit alicuius opem et auxilium, isque clamor per aliquos auditus fuerit. — Daer ontsaec of vrouwencracht es, daer moet men prouven thelpgheroup... (*Bouck met den Haire*, Aalst, in DE LIMBURG-STIRUM, Th., *Coutumes des deux villes et Pays d'Alost*, Brussel, 1878, bl. 494-495. — Ende die prendt oft vercracht wijf, daer hulphgeroup afcomt... (GHELDOLF, A. E., *Coutume de la ville de Gand*, I, Brussel, 1868, bl. 450-452: Keure van Gwijde van Dampierre van 8 april 1297 n.s., art. 62).

(4) DEKKERS, R., *Le droit privé des peuples*, Brussel, z.d. (1953), bl. 248. — Zie ook de fabel van La Fontaine: Les animaux malades de la peste: A ces mots on cria haro sur le bandit... (aangehaald bij Dekkers). — PETERSEN, Chr., *Zieter (Zeter) oder Tiodute (Jodute), der Gott des Kriegs und des Rechts bei den Deutschen. Eine rechtsgeschichtliche und mythologische Untersuchung* (Forschungen zur Deutschen Geschichte, VI, Göttingen, 1866, bl. 223-342).

(5) PETERSEN, Chr., *Op. cit.*, passim. — GRIMM, J., *Deutsche Rechtsalterthümer*, Göttingen, 1854², bl. 876.

(6) PETERSEN, Chr., *Op. cit.*, bl. 240, 244 en 253.

hem gevangen te nemen, zo hij al niet op heterdaad betrappt werd, en hem met het slachtoffer voor de rechters brengen⁷.

De rechtbank komt onmiddellijk in buitengewone zitting bijeen. Slachtoffer en *schreimannen* roepen steeds om hulp en recht. De zitting verloopt volgender wijze, met nuances volgens tijd en plaats. Het slachtoffer wordt buitengeleid en terug binnen gebracht. Ze roept driemaal: wapen (of een ander hulpgeroep). De rechter vraagt aan de schepenen waarom om hulp geroepen wordt. De schepenen informeren naar de aard van de misdaad, delen hun bevindingen mee en het vonnis volgt onmiddellijk⁸. Meestal werd in het Vlaams recht de doodstraf uitgesproken, en wel door ont-hoofding; was de dader voortvluchtig, zo werd hij wetteloos (ex-lex) verklaard⁹.

Maar als de verkrachting nu gebeurde op een afgelegen plaats, «*procul ab hominibus*»¹⁰, ver van de bewoonde wereld, «*ubi vox oppressae non facile a quoquam audiri posset*»¹⁰, waar het hulpgeroep in de meeste gevallen niet kon gehoord worden, wat dan? En uiteraard van de zaak gebeurde het gewoonlijk alzo. Een concreet geval zal ons aantonen, welke proceduur gevolgd werd en hoe die proceduur op het einde van de Middeleeuwen aan het veranderen ging. Wij vonden het geval in een ferieboek van 1490-1492 van de stad Aalst¹¹. Ferieboeken zijn registers, waarin de proceduur van een schepenbank (of leenhof) dag na dag genoteerd werd. Sommige bevatten slechts bondige aantekeningen, andere, zoals hier het geval is, bevatten een uitvoerig relaas van al wat er gedaan en gezegd wordt. Zij zijn uiterst zeldzaam voor de Middeleeuwen; meest beginnen zijn slechts in het begin van de 17^e eeuw en geven zij zeer weinig details. Het hier opgetekende geval kan dus werkelijk een zeldzaamheid genoemd wor-

(7) GRIMM, J., *Op. cit.*, bl. 633-634 en 876: «*mit zerrissenem Gewand und struppigem Haar lautes Geschrei erheben...*»; «*mit zerbrochnem Leib, flatterndem Haar und zerrissenem Gewand...*» (Beiers recht); «*mit zerfallnem Haar und traurigen Ansehen...*»; «*lacrimans et clamans*» (Fries recht); «*caroque nuda... aut vestimentum laceratum*» (Deens recht).

(8) PETERSEN, Chr., *Op. cit.*, bl. 244: Ind is de Mysdait gesacht vor dagetzyt, so sal man sy zeunen (= bekendmaken) vor dagezyt, in dis si gesacht na dagetzyt, so sal man sy zeunen vur der ander dagetzyt, so nympt man den clager buyssen Gericht ind leyt yn in und roeft drywerf *waiffen*, so versoekt der Richter an den Scheffen, warumb dat he waiffen have geroyffen. So besuyt (= onderzoekt) der Scheffen die Noit (= misdrijf), so wat Kunne (= soort) dat sy is, ind deylt sy mit den Scheffen off mit den Scheffenbroederen (Uit: ECKERTZ, G., *Quellen zur Geschichte der Stadt Köln*, I, bl. 180).

(9) VAN CAENEGEM, R., *Op. cit.*, bl. 101.

(10) J. DE DAMHOUDERE, *Op. cit.*, bl. 170.

(11) Aalst, stedelijk archief, nr 590 (niet gefolieerd).

den, te meer dat er te Aalst in het algemeen weinig of geen ferieboeken bewaard werden ¹².

Ziehier nu een bondige samenvatting van de feiten en van het verloop van het proces voor de Aalsterse schepenbank. Josine Tsadeleeren (of de Zadeleere) dient samen met haar vader Joos een klacht in tegen Goossen Vermatten. Het is hun *taelman* (= advokaat) Joos de Grave, die de zaak uiteenzet. Hij beweert dat, toen Josine in een bos bij Aalst, genaamd « Ter Varent », haagbessen plukte, « het gheliefde den voirseyden Goossen Vermatten, die hem daer bij haer vant, uut zinen ongheordineerden wille huer te anverdene ende zulcke fortse ende ghewelt up huer te doene jeghen haren danc ende wille, als dat hijse beroofde ende vyo-leerde van harer eere ende maechdeliken state ». Zij zou geweest zijn « een goed ongheblameert maechden meysken van goeder name ende famen, daerinne behoort ende sculdich es met hueren woorden gheloove te hebbene, ghemerct dattet ghebeurt was in eenen bosch, *daer gheen volc ontrent en was noch helpgheroup stede doen en mochte.* » Let op dit laatste deel van de zin en op de conclusie van de *taelman*, die verzoekt « Goossen daeromme gebrocht thebbene ter justitie metten zweerde ende hem ghesleghen thebbene thooft van zinen buyck. » De baljuw van Aalst als openbaar ministerie voegt zich bij de klagers, stelt dezelfde eis met daarbij de verbeurdverklaring der goederen.

De beschuldigde Goossen Vermatten vraagt en krijgt een *taelman*, Pieter van de Straten. Hij loochent. Zijn *taelman* zegt dat het een « verziende zake », een verzonnen zaak is. Hij wijst op tegenspraak in de verklaringen van Josine: eerst beweerde zij dat de feiten 14 dagen geleden gebeurden, nu spreekt zij van 8 dagen; eerst werd zij niet « gevioleerd », nu zegt zij van wel. Daarbij heeft haar vader Joos de Zadeleere vroeger met Goossen Vermatten gevochten en hem gekwetst. En dan komt zijn hoofdargument: « Item ende ten ghonen daer de voirseyde Joos de Grave gheseyt hadde, dat de voirseyde Josine behoort in dit stic gheloove thebbene, mids dattet ghebeurde in eenen bosch, etc., hij zeechter neen jeghen, want al hebben de vrouwen de vryhede op dat zij hooghe gheprivilegiert zijn in dusdaneghen zaken, daer jeghen es recht ende costume, dat zo wanneer een vrouwe claghen wille van fortsen of crachte up haer gheoirboirt in plecken, daer helpgheroep gheene stede en heeft, zij moet dat doen ende hare claghe legghen binnen zonneshine of ten lanxten binnen

(12) Nummer 590 werd bij vergissing opgenomen in de reeks der schepen-kennissen of wettelijke passeringen.

XXIII hueren naer tfait, up dat zij uut den handen es; ende ware zij in handen of huers tzelfs niet gheweldich, binnen derden daghe naer dat zij uut den handen wesen zoude. De redene es dese, omme dat binnen middelen tiden tghuend dies ondanckens gheschiet ware bij ondergane of tusschensprekene van yemenen niet danckelic ghemaect en zoude worden omme justitie daermede te belettene». Verder voegt hij eraan toe: Vermatten is een eerbaar man en hij is niet gevluht.

Joos de Grave antwoordt o.a. « dattet een general recht es, dat alle vrouwen, weder zij zijn, in huweliken state of andre, ja al warent vrouwen van den levne (= lichtekooien), behooren in dusdaneghen zaken gheloove thebbene ende vermoghen te claghen ende tstic te kennen ghevene binnen XL daghen naer dat gheschiet es». Josine, zegt hij, zou eerder haar aanklacht ingediend hebben, ware het niet dat Goossen getracht heeft dit te beletten door een minnelijke schikking voor te stellen.

Pieter van der Straten houdt vol « dat een vrouwe, die van dusdaneghe zake claghen wille omme eenen man wesende van goeder fame ende name te beroovene van live ende van goede, *zal zij gheloove hebbene up haers zelfs te kennen gheven*, zij moet claghen bin zonneshine of bin XXIII hueren ten lanxten of emer bin IIIde daghe naer dat zij hueren voeren gheweldich es» (= nadat zij meester is over haar wil, over haar gedragingen). Hij geeft de reden op van die beperkte termijn: « een man mochte tooghen zijn alibi». Later zou het veel moeilijker zijn de juistheid of onjuistheid van dit alibi na te gaan.

Joos de Grave houdt vast aan de termijn van 40 dagen. Ten slotte worden van beide zijden nog talrijke andere argumenten aangevoerd. Er wordt gediscuteerd over woorden een hele tijd geleden dor Josine uitgesproken op het kerkhof van Mere: toen reeds zou zij beweerd hebben, dat Goossen haar verkracht had. De schepenen gaan de verschillende getuigenissen na en zij doen tevens een enkwest over de moraliteit van beide partijen, dat helemaal ten gunste van Vermatten en ten nadele van Josine de Zadelere en haar vader uitvalt: Josine schijnt een erg lichtzinnig leven te leiden. Er wordt gedebateerd over de onwaarschijnlijkheid van zekere beweringen, o.a. over plaats, dag en uur van de feiten, enz. Het register bevat het vonnis niet, maar de gang van de zaak en de manier waarop de schepenen het onderzoek leiden, wijst erop dat zij weinig geloof hechten aan de klacht en dat Goosen zal vrijgesproken worden.

Enkele woorden commentaar over de beweringen van de advocaten. Zo zegt Pieter van der Straten: « want al hebben de

vrouwen de vryhede op dat zij hooghe gheprivilegiert zijn in dusdaneghen zaken » (ook Joos de Grave is op dit punt akkoord). Dit klopt met de oude ordonnanties op dit stuk en ook met de verklaringen van de latere criminalisten, b.v. Joos de Damhoudere, die sprekend over de verkrachting in een afgelegen oord, zegt, dat aan de klacht van de vrouw dient geloof gehecht te worden, tenminste indien zij van goede zeden is, evenals men in zake defloratie de maagd moet geloven, die onder eed beweert dat zij vroeger maagd was. Maar met de beweringen ter zake van publieke en lichtzinnige vrouwen moet men geen rekening houden. Let op dat de Damhoudere niet spreekt over de termijn van indiening van de klacht¹³. Een soortgelijk voorrecht van geloofwaardigheid genoot de vrouw, die een natuurlijk kind ter wereld bracht, wanneer zij « in doloribus partus (= tijdens de barensweeën) de naam van de vader vernoemde.

De geloofwaardigheid zowel van publieke vrouwen als van maagden blijkt wel een betwist punt geweest te zijn. Dit blijkt trouwens uit de uiteenzetting van de Damhoudere, die het nodig vindt steun te zoeken bij de uitspraken van vroegere juristen, en dan nog van specialisten in het Romeins recht. Ook Joos de Grave blijkt niet zo heel zeker van zijn stuk te zijn, vermits hij eerst zegt dat Josine was « een goed onghelblameert maechden meysken van goeder name ende famen, *daerinne* behoort ende sculdich es met haren woorden ghelove te hebbene ». Later, wanneer « die goeder name ende famen » bedenkelijk in het gedrang komen, beweert hij pas, dat alle vrouwen, « ja al warent vrouwen van den livene in zulken zaken behooren ghelooove te hebbene ». De oude *leges* en keuren spreken niet over dit punt.

Verder is er de termijn van de klacht. Pieter van der Straten zegt: onmiddellijk en vóór zonsondergang of ten laatste binnen 24 uren, of, in voorkomend geval, binnen drie dagen nadat de vrouw aan de waakzaamheid van haar ontvoerder ontsnapt is. Joos de Grave beweert: 40 dagen. Hier komt de mening van de eerste zeker overeen met de vroegere bepalingen. De termijn van 40 dagen heeft geen zin, tenminste indien men procedeedt in de formalistische geest van het oude recht¹⁴.

(13) J. DE DAMHOUDERE, *Op. cit.*, bl. 170: « ... tum omnimodo fides de illata vi adhibetur mulieri conquerenti, si modo ea honestae vitae et famae fuerit... Et quemadmodum statur juramento virginis contra deflorantem, quod erat virgo: ita statur juramento honestae raptae contra raptorem, quod erat rapta. Nam meretricibus atque alioquin inhonestis foeminis nunquam fides in illo adhibenda est, nedum in delationibus criminalibus... »

(14) Zie hoger, nota 8.

En hier ligt dan ook de knoop van de zaak en dit is de slotconclusie. Ware deze zaak in de vroegere Middeleeuwen voorgekomen, zo ware de beschuldigde, hetzij onmiddellijk veroordeeld geweest, hetzij vrijgesproken, al naargelang er hulpgeroep geweest was of geen hulpgeroep, of in dit geval, al naargelang de klacht, ja dan neen, binnen de bepaalde termijn ingediend was. Want het blijkt uit de hele proceduur en de beweringen van beide partijen, dat, waar het hulpgeroep het essentieel element was, wanneer dit gehoord werd, de tijdige klacht dit essentieel element was, als hulpgeroep « gheen stede en heeft ». Wordt er immers niet gezegd: « zal zij gheloove hebbene up haer zelfs te kennen ghevene »: opdat haar eigen verklaring zonder verder onderzoek zou aanvaard worden. De aanklacht binnen de bepaalde termijn gedaan heeft dus dezelfde waarde als het hulpgeroep. Welke die termijn is, is hier bijzaak. Nu is dat echter niet meer het geval. De beschuldigde, die niet voortvluchtig was, werd niet eens gevangen genomen. Er worden verscheidene enkwesten, in de moderne trant, door de schepenen gehouden. En het zijn deze enkwesten, die in feite moeten uitmaken of de misdaad werkelijk had plaats gehad. In de Raad van Vlaanderen werden de enkwesten reeds veel vroeger bij voorkeur aangewend. Ook in de « mindere wetten » blijken zij dus door te dringen, zelfs in het geval van verkrachting, waar nochtans lang het formalistisch element blijkt van kracht geweest te zijn. Vanaf de 16e eeuw zal het hulpgeroep en de klacht binnen een bepaalde termijn nog veel minder het essentieel element zijn bij processen over verkrachting en dergelijke. Wel wordt er nog waarde aan gehecht. Maar zij zijn dan nog slechts elementen in het enkwest over de zaak, elementen, die zelfs helemaal tijdens het onderzoek kunnen ontwricht worden. Talrijke processen uit deze eeuw bewijzen zulks.